

KICHIK BIZNES KORXONALARIDA EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH FARG'ONA VILOYATI MISOLIDA

Mo'minova Kanizaxon Yuldoshali qizi

Qo'qon universiteti Xalqaro turizm

va iqtisodiyot kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisdagi Farg'ona viloyatidagi kichik biznes korxonalarining eksport salohiyati holati va uni oshirish yo'llari tahlil qilingan. Ishda kichik biznesning eksportdagi o'rni, asosiy mahsulot yo'nalishlari hamda duch kelayotgan muammolar, moliyaviy, logistika, sertifikatlash va axborot yetishmovchiligi yoritilgan. So'nggi statistik ma'lumotlar asosida tahliliy jadval va natijalar keltirilib, mavjud mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar ishlab chiqilgan. Jumladan, "yagona darcha" tizimini rivojlantirish, eksportga ixtisoslashgan klasterlar tashkil etish, davlat tomonidan moliyaviy rag'batlar berish kabi chora-tadbirlar taklif etilgan. Tadqiqot natijalari kichik biznes eksportini rivojlantirishda nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Kichik biznes, eksport, tadbirkorlik, eksport mexanizmi, raqobatbardoshlik.

KIRISH

So'nggi yillarda O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, ularning xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa eksport salohiyatini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimiz Prezidentining 2022-yil 24-maydagi PQ–270-sonli qarori bilan tasdiqlangan "2022–2026 yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da ham aynan kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash orqali raqobatbardosh mahsulotlar eksportini kengaytirish muhim vazifa etib belgilangan.

Farg'ona viloyati iqtisodiy jihatdan qulay geografik joylashuvi, ishlab chiqarish infratuzilmasining kengligi, mehnat resurslarining yetarli bo'lishi bilan ajralib turadi. Viloyatda bugungi kunda 50 mingdan ortiq kichik biznes subyektlari faoliyat yuritmoqda, ulardan ko'plab korxonalar chet el bozorlariga chiqish istagida, biroq eksport hajmi va ko'lamining kutilgan darajada emasligi ushbu sohada tizimli muammolar borligini ko'rsatmoqda.

Ayniqsa, kichik biznes vakillarining eksport bozorlariga kirishdagi muammolari – sertifikatlashtirish, logistika, tashqi savdo bilan bog'liq axborot yetishmovchiligi,

moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining samarasizligi — mavjud salohiyatning to'liq ishga solinishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu boisdan, Farg'ona viloyati misolida kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan mexanizmlarni tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha aniq ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar respublikaning barcha hududlarida, jumladan Farg'ona viloyatida ham iqtisodiy faollikni oshirishga, ish o'rinlari yaratishga va eksport salohiyatini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, eksport salohiyatining muhim qismi kichik biznes subyektlari hisobiga shakllanmoqda. 2023-yil yanvar-dekabr oylarida Farg'ona viloyatida kichik biznes subyektlari tomonidan amalga oshirilgan mahsulot (ishlar va xizmatlar) eksporti hajmi 464,3 million AQSH dollarini tashkil etib, bu viloyatning umumiy eksport hajmining 68,4 foiziga teng bo'ldi. Bu ko'rsatkich kichik biznesning eksportdagi ustuvor o'rnini yaqqol namoyon etadi. (1-jadval)

Yil	Hajmi (mlrd. AQSH dollari)	Ulushi (%)
2018-y.	0,2	48,8
2019-y.	0,3	53,8
2020-y.	0,3	59,4
2021-y.	0,4	51,7
2022-y.	0,4	51,7
2023-y.	0,5	68,4

1-jadval

Biroq 2024-yilning yanvar-iyun oylarida ushbu ko'rsatkich 3,8 milliard AQSH dollarini tashkil etgan bo'lsa-da, umumiy eksport hajmidagi ulushi 28,9 foizgacha kamaygan. Bu esa kichik biznes eksportining mutlaq hajmi oshgan bo'lishiga qaramasdan, yirik eksportchilar ulushining keskin ortganligini ko'rsatadi. Shu sababli kichik biznes eksport salohiyatini mustahkamlash borasida tizimli yondashuv zarur.

Farg'ona viloyatida kichik biznes subyektlarining eksport faoliyati geografik jihatdan asosan yaqin qo'shni davlatlar bilan cheklanib qolmoqda. Eksportning asosiy yo'nalishlari quyidagi mamlakatlar hisoblanadi: **Rossiya Federatsiyasi** — O'zbekistonning eng yirik savdo hamkorlaridan biri bo'lib, Farg'ona viloyatidan to'qimachilik mahsulotlari, meva-sabzavotlar, mineral o'g'itlar, plastmassa va qurilish materiallari eksport qilinadi. **Qozog'iston Respublikasi** — logistika jihatidan qulay bo'lganligi sababli ko'plab kichik eksportchilar uchun afzal bozor hisoblanadi. Asosan

oziq-ovqat, paxta, pishiq mevalar va turli yengil sanoat mahsulotlari yetkazib beriladi. **Tojikiston va Qirg'iziston** – tarixiy, madaniy va iqtisodiy aloqalarning mustahkamligi ushbu bozorlarni kichik tadbirkorlar uchun istiqbolli yo'nalishga aylantirgan. **Xitoy Xalq Respublikasi** – ayniqsa ipak, xom paxta, qurilish materiallari kabi mahsulotlar bo'yicha so'nggi yillarda eksport hajmi oshmoqda. Biroq bu bozorda sifat va standartlarga rioya qilish bo'yicha muayyan talablar mavjud. **Afg'oniston va Pokiston** – narxi nisbatan past bo'lgan qishloq xo'jaligi mahsulotlariga ehtiyoj yuqori bo'lib, ushbu bozorlar barqaror xarid kuchiga ega. **Turkiya, Birlashgan Arab Amirliklari (BAA)** – bu davlatlar orqali Farg'ona mahsulotlari Yevropa va Afrika bozorlariga qayta eksport qilinmoqda. Ayniqsa, yengil sanoat mahsulotlari va qurilish materiallariga talab ortmoqda.

Farg'ona viloyati meva-sabzavot, poliz mahsulotlari va paxta yetishtirishda yetakchi o'rin egallaydi. Ayniqsa, gilos, anor, uzum, nok, olxo'ri va boshqa eksportbop mevalar salohiyati yuqori. Bu mahsulotlar Rossiya, Qozog'iston va Xitoy kabi mamlakatlarda talabga ega. Biroq, tayyor mahsulot eksporti o'rniga xomashyo tarzidagi eksport ustunlik qilayotgani qiymat zanjirining qisqaligidan dalolat beradi. Viloyatda yetishtirilayotgan mahsulotlarni chuqur qayta ishlash, konservalash va qadoqlash tizimini rivojlantirish orqali eksport hajmini ham, qiymatini ham oshirish mumkin. To'qimachilik, trikotaj va tayyor kiyim-kechak ishlab chiqarish sohalari Farg'ona viloyatining kichik biznes eksportida salmoqli o'ringa ega. Ayniqsa, Andijon va Namangan bilan klasterlik asosida hamkorlikda ishlash ushbu yo'nalishda imkoniyatlarni kengaytiradi. Hozirda ko'plab mahsulotlar sifati jihatidan raqobatbardosh bo'lsa-da, xalqaro brendlash, dizayn va marketing tizimlarining sustligi bu mahsulotlarning global brendga aylanishiga to'siq bo'lmoqda. Shu bilan birga, ekologik toza, organik xomashyo asosida tayyorlanayotgan matolar va kiyim-kechaklar xorijda katta qiziqish uyg'otmoqda bu esa yangi eksport yo'nalishlarini izlashga undaydi.

Viloyatda ishlab chiqarilayotgan sement, keramika, marmar va boshqa qurilish materiallariga Qozog'iston, Tojikiston, Afg'oniston va hatto Xitoyda ehtiyoj mavjud. Shu bilan birga, kimyo sanoatida ishlab chiqarilayotgan plastmassa buyumlar, o'g'itlar va bo'yoqlar kichik biznes eksportining yana bir istiqbolli tarmog'idir. Biroq, bu mahsulotlarning texnik talablarga javob berishini ta'minlash, sertifikatlash jarayonlarini soddalashtirish va logistika tizimini yaxshilash orqali eksport salohiyatini yanada kuchaytirish mumkin.

Farg'ona viloyatida kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirish uchun kompleks va tizimli yondashuv zarur. Quydagi takliflar ushbu yo'nalishda amaliy natijalarga erishishga xizmat qiladi: Eksport bilan shug'ullanayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari uchun alohida moliyaviy mexanizmlarni yo'lga qo'yish zarur: Eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqaruvchilarga **imtiyozli kreditlar** ajratish;

Eksport oldi sug'urtasi (eksportni moliyaviy xavfdan himoyalovchi mexanizm) tizimini joriy etish; **Mahsulotlarni xorijiy sertifikatidan o'tkazish xarajatlarini** qoplab beruvchi davlat subsidiyalari ajratish; **Eksport grantlari** orqali innovatsion mahsulotlar ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish.

Eksport jarayonining muhim bo'g'ini bo'lgan tashish va saqlash tizimini zamonaviylashtirish kerak: Farg'ona viloyatining yirik sanoat hududlarida **multimodal logistika markazlarini** tashkil etish; Sovutkichli omborxona, konteyner terminallari va avtotransport xizmatlarini rivojlantirish; Temiryo'l va avtomobil yo'llarini **eksport yo'nalishlariga muvofiq rekonstruksiya qilish**; **Chegaradagi bojxona postlarida raqamli xizmatlarni** kengaytirish va eksport jarayonlarini soddalashtirish.

Kichik biznes uchun xorijiy bozorlarga chiqishdagi to'siqlarni kamaytirish zarur: Har bir tarmoq bo'yicha **eksportchilar uchun yagona axborot platformasi** tashkil etish (mahsulot talabi, sertifikatlar, bojxona to'lovlari, logistika yo'nalishlari bo'yicha); **Savdo vakolatxonalari va xalqaro ko'rgazmalarda** ishtirok etish xarajatlarini qisman qoplab berish; Eksportchilarga **eksport bozorlarini diversifikatsiyalash bo'yicha konsalting xizmatlari** ko'rsatish; Yangi bozorlar uchun **eksport "yo'l xaritalari"** ishlab chiqish (masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo, Afrika, Yaqin Sharq uchun alohida strategiyalar).

Eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun kasbiy bilim va malaka muhim rol o'ynaydi: **Eksport menejmenti, xalqaro marketing va muzokaralar bo'yicha qisqa muddatli o'quv kurslari** tashkil etish; **Xalqaro savdo qonunchiligi va sertifikat siya tizimlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlash**; Ta'lim muassasalari va kichik biznes subyektlari o'rtasida **kooperatsiyani kuchaytirish**; Xalqaro tajribaga ega ekspertlar bilan **mentorlashuv dasturlari** yo'lga qo'yish.

Zamonaviy eksport bozorlari ekologik tozalik, barqarorlik va innovatsion yechimlarga e'tibor qaratmoqda: **Organik meva-sabzavot yetishtiruvchilarni sertifikat siyalash va eksportga yo'naltirish**; **Energiya tejamkor texnologiyalarni** joriy etgan kichik biznes subyektlarini rag'batlantirish; **Mahalliy brendlarni yaratish va ularni xorijda targ'ib qilish** bo'yicha kompleks dasturlar ishlab chiqish; **"Made in Fergana"** brendi ostida mahsulotlarni xalqaro maydonga olib chiqish kerak.

XULOSA

O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes subyektlari tobora muhim rol o'ynab bormoqda. Ayniqsa, ularning eksportdagi ishtiroki nafaqat valyuta tushumlarini oshirish, balki mahalliy mahsulotlarning xalqaro bozorga chiqishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Farg'ona viloyatida kichik biznes subyektlari umumiy eksport hajmining yarmidan ortig'ini ta'minlamoqda. Bu esa ushbu hududda eksport salohiyatining yuqoriligi va uni yanada rivojlantirish uchun kuchli iqtisodiy zamin mavjudligini anglatadi.

Shunga qaramay, kichik biznes subyektlarining eksportdagi ulushi barqaror va uzluksiz o'sish o'rniga, ba'zi yillarda pasayish holatlari kuzatilmoqda. Bu esa eksport infratuzilmasining to'liq ishlamasligi, moliyaviy vositalarga cheklangan kirish, tashqi bozorlar haqida yetarli ma'lumot yo'qligi, xalqaro standartlarga mos keluvchi mahsulot yetkazib berishdagi muammolar, logistika va bojxona tartiblarining murakkabligi kabi tizimli kamchiliklar mavjudligini ko'rsatadi.

Kichik biznes eksport salohiyatini real raqobatbardosh kuchga aylantirish uchun quyidagi ustuvor yondashuvlarni amalga oshirish zarur: Eksport qiluvchi kichik biznes korxonalarini davlat tomonidan maqsadli moliyaviy rag'batlantirish; Eksport kreditlari, kafolatlar va subsidiyalar tizimini soddalashtirish hamda ommalashtirish; Hududiy eksport klasterlarini shakllantirish va ularda logistika, sertifikatlash, marketing xizmatlarini jamlash; Kichik biznes uchun "yagona darcha" tamoyili asosida tashqi savdo bilan bog'liq ruxsat va hujjatlarni olish imkoniyatini kengaytirish; Mahalliy mahsulotlarning xalqaro standartlarga moslashtirilishini rag'batlantirish va bu borada maxsus laboratoriyalarni hududlarda tashkil etish; Tadbirkorlar uchun eksport bozorlariga oid axborot tizimlarini yaratish, tashqi savdo bo'yicha o'quvlar, treninglar va maslahat xizmatlarini kuchaytirish.

Shuningdek, viloyat miqyosida kichik eksportchilarning harakatini tizimlashtirish va eksportga ixtisoslashgan kichik biznes federatsiyalarini tashkil etish orqali davlat bilan biznes o'rtasidagi muloqotni mustahkamlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirish, bu faqat iqtisodiy emas, balki strategik ustuvorlikdir. Farg'ona viloyati misolida o'rganilgan tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, agar mavjud imkoniyatlar samarali mexanizmlar bilan birlashtirilsa, kichik biznes eksporti mamlakat iqtisodiy barqarorligining tayanchiga aylanishi mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibodulloyevich, I. E. (2024). O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISH MUAMMOLARI VA ISHBILARMONLIK MUHITINI YAXSHILASH ISTIQBOLLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 258-266.
2. Boltabayev M, Q. M., & Sh, E. KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK.
3. Saidaxmedova, N. (2023). Kichik biznes subyektlarida marketing strategiyasini qo'llash va uni takomillashtirish. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(10).
4. Ibodulloyevich, I. E. (2023). KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI YANADA RIVOJLANTIRISH UCHUN QULAY ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISH. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 481-484.

5. Xursanaliyev, B. (2024). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishida xorijiy tajriba. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 10, 21-24.
6. Adhamov, S. (2024). KICHIK BIZNESNI MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTIDA IMPORT VA EKSPORTDAGI ULUSHI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 71-74.
7. Nazarali o'g'li, M. S., & Farhod o'g'li, X. B. (2023). O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES RIVOJLANISH TENDENSIYASI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 258-260.